

Пізній час

Іван Бунін

З книги "Темні алеї"

Переклад Олександра Грязнова

Ах, як давно я не був там, сказав я собі. З дев'ятнадцяти років. Жив колись у Росії, відчував її своєю, мав повну свободу роз'їжджати куди завгодно, і не було б важко проїхати яких-небудь триста верст. А все не їхав, усе відкладав. І йшли і проходили роки, десятиліття. Але ось вже не можна більше відкладати: або тепер, або ніколи. Треба скористатися єдиним і останнім випадком, тим більше – час пізній і ніхто не зустріне мене.

І я пішов по мосту через річку, далеко бачачи все навкруг в місячному світлі липневої ночі.

Міст був такий знайомий, колишній, ніби я його бачив учора: грубо-древній, горбатий і нібито навіть не кам'яний, а якийсь скам'янілий від часу до вічної непохитності, — гімназістом я думав, що він був ще при Батії. Однак про давність міста говорять лиш деякі сліди міських стін на урвищі під собором та цей міст. Все інше старе, провінційне, не більше. Одне було дивно, одне вказувало, що все ж таки дещо змінилось на світі відтоді, як я був хлопчиком, юнаком: раніше річка була не судноплавна, а тепер її, певне, поглибили, розчистили; місяць був ліворуч від мене, доволі далеко над рікою, і в його непевному світлі і в мерехтливому, тремтячому блиску води білів колісний пароплав, який здавався порожнім, — таким мовчазним він був, — хоча всі його ілюмінатори були освітлені, схожі на непорушні золоті очі і все відбивались у воді струменистими золотими стовпами, пароплав ніби на них і стояв. Це було і в Ярославлі, і в Суецькому каналі, і на Нілі. В Парижі ночі вологі, темні, рожевіє млиста заграва на непроглядному небі, Сена тече під мостами чорною смолою, але під ними також висять струменисті стовпи відбитків від ліхтарів на мостах, тільки вони трьохкольні: біле, синє і червоне – російські національні прапори. Тут на мосту ліхтарів немає, і він сухий і вкритий пилом. А попереду, на узгір'ї, темніє садами місто, над садами стирчить пожежна каланча. Боже мій, яке це було невимовне щастя! Це під час нічної пожежі я вперше поцілував твою руку і ти у відповідь стиснула мою – я тобі ніколи не забуду цієї таємної згоди. Вся вулиця чорніла від люду у зловісному, незвичному освітленні. Я був у вас в гостях, коли раптом забив набат і всі кинулись до вікон, а потім за хвіртку. Горіло далеко, за рікою, але страшно гаряче, жадібно, поспішно. Там густо звивались чорно-багряним руном клубки диму, високо виривались із них кумачеві полотнища полум'я, поблизу від нас вони, тремтячи, мідно відсвічували на куполі Михайла-архангела. І в тісноті, в натовпі, серед тривожного, то жалісливого, то радісного гомону простолюду, що збігся звідусіль, я чув запах твого дівочого

волосся, шиї, полотняної сукні – і от раптом наважився, взяв, увесь завмираючи, твою руку...

За мостом я піднявся на узгір'я, пішов у місто бруківкою.

У місті не було ніде жодного вогню, жодної живої душі. Все було німе і просторе, спокійне і печальне – печаллю російської степової ночі, сплячого степового міста. Лише сади ледве чутно, обережно тріпотіли листом від рівного подиху слабкого липневого вітру, який тягнув звідкись з полів, ласкаво віяв на мене. Я йшов – великий місяць теж ішов, котячись і прозираючи крізь чорноту гілок дзеркальним кругом; широкі вулиці лежали в тіні – лише в будинках праворуч, до яких тінь не досягала, були освітлені білі стіни і траурним глянцем переливалось чорне скло; а я ішов у тіні, ступав по плямистому тротуару – він був встелений чорними шовковими мереживами. У неї була така вечірня сукня, дуже ошатна, довга і струнка. Вона надзвичайно любила її тонкому стану і чорним молодим очам. Вона в ній була таємнича і образливо не звертала на мене уваги. Де це було? В гостях у кого?

Мета моя полягала в тому, щоб побувати на Старій вулиці. І я міг пройти туди іншим, коротшим шляхом. Та я через те повернув у ці просторі вулиці у садах, що хотів поглянути на гімназію. І, дійшовши до неї, знову здивувався: і тут все лишилось таким, як півстоліття тому; кам'яна огорожа, кам'яний двір, великий кам'яний будинок у дворі – все таке ж казенне, нудне, як було колись, при мені. Я затримався край воріт, хотів викликати в собі сум і жалість споминів – і не міг: так, входив у ці ворота спершу стрижений під гребінець першокласник в новенькому синьому кашкеті зі срібними пальмочками над козирком і у новій шинельці зі срібними ґудзиками, потім худий юнак в сірій куртці і у чепурних панталонах зі штрипками; та хіба це я?

Стара вулиця здалась мені тільки трохи вужчою, ніж здавалась раніше. Все інше було незмінне. Вибоїста бруківка, жодного деревця, по обидва боки заповилені купецькі будинки, тротуари теж вибоїсті, такі, що краще іти серединою вулиці, в повному місячному світлі... І ніч була майже така, як та. Тільки та була в кінці серпня, коли все місто пахне яблуками, які горами лежать на базарах, і така тепла, що насолодою було іти в одній косоворотці, підперезаній кавказьким ремінцем... Чи можливо пам'ятати ту ніч десь там, нібито в небі?

Я все-таки не наважився дійти до вашого будинку. І він, певне, не змінився, та тим страшніше побачити його. Якись чужі, нові люди живуть в ньому тепер. Твій батько, твоя мати, твій брат – всі пережили тебе, молоду, але в свій строк теж померли. Та і в мене всі померли; і не тільки рідні, але й багато, багато хто, з ким я, в дружбі чи у приятельстві, починав життя; чи давно починали і вони, впевнені, що йому й кінця не буде, а все почалось, протекло і завершилось на моїх очах, — так швидко і на моїх очах! І я сів на тумбу біля якогось купецького будинку, неприступного за своїми замками і ворітьми, і став думати, якою вона була в ті далекі, наші з нею часи: просто вбране темне волосся, ясний погляд, легка засмага юного лица, легка літня сукня, під якою непорочність, міцність і свобода молодого тіла... Це було початком нашої любові, час ще нічим не затьмареного щастя, близькості, довірливості, палкої ніжності, радості...

Є щось зовсім особливе в теплих і світлих ночах російських повітових міст в кінці літа. Який мир, яке благополуччя! Бродить по нічному веселому місту старик з колотушкою, та тільки для власного задоволення: стерегти нічого, спіть спокійно, добрі люди, вас стереже боже благовоління, це високе сяюче небо, на яке безтурботно поглядає старик, блукаючи нагрітою за день бруківкою і тільки зрідка, для забави, вибиваючи колотушкою танцювальну трель. І ось такої ночі, в той пізній час, коли в місті не спав тільки він один, ти чекала мене у вашому вже підсохлому до осені саду, і я потайки прослизнув у нього: тихо відчинив хвіртку, яку ти завчасно відімкнула, тихо і швидко пробіг по двору і за сараєм, в глибині двору, ввійшов у строкаті сутінки саду, де слабко біліла вдалині, на лавці під яблунями, твоя сукня, і, швидко підійшовши, з радісним переляком зустрів блиск твоїх довірливих очей.

І ми сиділи, сиділи в якомусь подиву щастя. Одною рукою я обіймав тебе, чуючи биття твого серця, в другій тримав твою руку, відчуваючи через неї всю тебе. І було вже так пізно, що навіть і колотушки не було чути, — ліг де-небудь на лавці і задрімав з люлькою в зубах старик, гріючись у місячному світлі. Коли я дивився праворуч, я бачив, як високо і безгрішно сяє над двором місяць і риб'ячим блиском блищить дах будинку. Коли дивився ліворуч, бачив зарослу сухими травами доріжку, яка пропадала під іншими яблунями, а за ними самотню зелену зірку, що низько виглядала з-за якогось іншого саду, яка жевріла безпристрасно та разом з тим очікувально і щось беззвучно говорила. Але і двір, і зірку я бачив лиш побіжно – одне було у світі: легкі сутінки і променисте мерехтіння твоїх очей.

А потім ти провела мене до хвіртки, і я сказав:

— Якщо є майбутнє життя і ми зустрінемося в ньому, я стану там на коліна і поцілую твої ноги за все, що ти дала мені на землі.

Я вийшов на середину світлої вулиці і пішов на своє подвір'я. Озирнувшись, бачив, що все ще біліє у хвіртці.

Тепер, піднявшись із тумби, я пішов назад тим же шляхом, яким прийшов. Ні, у мене була, крім Старої вулиці, і друга мета, у якій мені було страшно зізнатися собі, та виконання якої, я знав, було неминуче. І я пішов – поглянути і піти вже навіки.

Дорога знову була знайома. Все прямо, потім ліворуч, по базару, а з базару – по Монастирській – до виїзду з міста.

Базар нібито інше місто у місті. Дуже запашні ряди. В Обжерному ряду, під навісами над довгими столами і лавами, похмуро. В Скоб'яному висить на ланцюгу над серединою проходу ікона великоогокого Спаса в іржавому окладі. У Мучному щоранку завжди бігали, клювали по бруківці цілою зграєю голуби. Ідеш у гімназію – скільки їх! І всі товсті, з райдужними волами – клюють і біжать, по-жіночому, вихиляючись, похитуючись, одноманітно посмикуючи голівками, ніби не помічаючи тебе: злітають, свиснувши крилами, тільки тоді, коли мало не наступиш на котрогось із них. А вночі тут швидко і стурбовано носилися великі темні пацюки, гидкі і страшні.

Монастирська вулиця – проліт у поля і дорога: одним із міста додому, в село, іншим – у місто мертвих. В Парижі дві доби вирізняється дім номер такий-то на такий-то вулиці

з усіх інших будинків чумною бутафорією під'їзду, його жалобного зі сріблом обрамленням, дві доби лежить у під'їзді на траурному покриві столика лист паперу у траурній каймі – на ньому розписуються на знак співчуття ввічливі відвідувачі; потім, у певний останній строк, зупиняється перед під'їздом величезна, з траурним балдахіном, колісниця, дерево якої чорно-смолисте, як чумна домовина, закруглено вирізані поли балдахіну свідчать про небеса великими білими зірками, а кути даху увінчані кучерявими чорними султанами – пір'їнами страуса із пекла; у колісницю впряжені росли чудовиська у вугільних рогатих попонах з білими кільцями очниць; на безкінечно високих козлах сидить і чекає виносу старий пияк, теж символічно одягнений в бутафорський гробовий мундир і такий же трикутний капелюх, що подумки, напевне, завжди посміхається на ці урочисті слова: — *Requiem aeternam dona eis, Domine, et lux perpetua luceat eis.* (Дай їм вічний спокій, господи, і хай світить їм вічне світло.) – Тут все інше. Дме з поля по Монастирській вітерець і несуть назустріч йому на рушниках відкритий гроб, похитується рисове лице з строкатим віночком на чолі, над закритими опуклими повіками. Так несли і її.

На виїзді, ліворуч від шосе, монастир часів царя Олексія Михайловича, фортечні, завжди закриті ворота і фортечні стіни, з-за яких виблискують позолочені ріпи собору. Далі, зовсім у полі, дуже просторий квадрат інших стін, але невисоких: в них вмістився цілий гай, розбитий довгими проспектами, що перетинаються, по боках яких, під старими в'язами, липами і березами, усе всіяне різноманітними хрестами і пам'ятниками. Тут ворота були розчинені навстіж, і я побачив головний проспект, рівний, нескінченний. Я несміливо зняв капелюха і зайшов. Як пізно і як німотно! Місяць стояв за деревами вже низько, але все навкруг, наскільки бачив зір, було ще ясно видно. Весь простір цього гаю мертвих, хрестів і пам'ятників візерунчасто пістрявів у прозорій тіні. Вітер перед світанком стих – світлі і темні плями, що лежали під деревами, спали. З далини гаю, з-за церкви кладовища, раптом щось з'явилося і з шаленою швидкістю, темним клубком помчало на мене, я, без тями, відсахнувся вбік, вся голова у мене відразу заледеніла і стяглася, серце рвонулось і завмерло... Що це було? Промчало і зникло. Та серце в грудях так і залишилось стояти. І так, із серцем, що зупинилось, несучи його в собі, як важку чашу, я рушив далі. Я знав, куди треба іти, я йшов усе прямо по проспекту – і аж у кінці його, в кількох кроках від задньої стіни, зупинився: переді мною, на рівному місці, серед сухих трав, самотньо лежав видовжений і доволі вузький камінь, узголів'ям до стіни. А з-за стіни дивним самоцвітом дивилась невисока зелена зірка, промениста, як та, колишня, але німа, непорушна.

19.10.38